

- 6 Al met al is na het verschijnen van deel 9 geen periode in de twintigste eeuw zo goed belicht met betrekking tot de verhouding tussen kabinet en staatshoofd als de Londense tijd. De historicus heeft een constitutionele barrière doorbroken, waar een parlementaire enquête-commissie nog voor is geweken. Met deze publikatie heeft De Jong zich verdienstelijk gemaakt, en de politiek verantwoordelijke minister van Onderwijs en Wetenschappen met hem. Er is met uitzondering van de Verenigde Staten geen geallieerde staat uit de oorlogstijd, waar de openbaarheid van de geschiedschrijving de geheimen van het staatshoofd zo is gepasseerd als in Nederland. Het is te hopen, dat ook voor de minder heldhaftige perioden van de vaderlandse geschiedenis die openbaarheid regel gaat worden.'

In de *Haagsche Courant* maakte een recensent kritische opmerkingen op de wijze, waarop De Jong zich op de kerkhistorische onderwerpen in oorlogstijd had georiënteerd. In een tweetal artikelen, getiteld 'Kerken, de blinde vlek van dr. L. de Jong', wees hij op lacunes in de geraadpleegde literatuur. Het eerste (1 december 1979) opende hij aldus:

- 6 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Dat terrein is zo lang en breed en diep, dat men wel een renaissancecensur moet zijn om het te overzien en te doorzien. Niemand kan meer cultuur – in de zin van geordende samenleving – in haar geheel kennen, zoals dat misschien in de zestiende eeuw mogelijk was.

Wie in onze tijd "totaal-geschiedschrijving" verricht, is dan ook verplicht af te gaan op anderen. Niemand is tegelijk krijgs-, maatschappij-, staatskerk- en nog-veel-meer-historicus.

Hoe breder het blikveld is, des te oppervlakkiger het inzicht in details. Sommigen zeggen, dat één man daarom zo'n werk als dat van prof. dr. L. de Jong niet aan kan. Dat zal waar wezen, als die man alles zelf zou moeten onderzoeken.'

De Jong behandelde de vernieuwing in de Nederlandse Hervormde Kerk, maar, aldus de recensent, zijn voornaamste bron was het tweedelig werk van H. C. Touw, *Het verzet der Hervormde Kerk*, dat al in 1946 verscheen. Voorts

- 6 'een aantal rapporten uit bezet gebied, dat Londen bereikte; en enkele artikelen in *Hervormd Nederland*, één van de bladen die na de bevrijding werden gebundeld tot het weekblad *De Hervormde Kerk*, dat later weer *Hervormd Nederland* ging heten.

Van deze laatste bronnen kan De Jong geen vindplaats geven; hij heeft ze gebruikt voor zijn in 1945 te Londen verschenen boek *Je Maintiendrai*, en zijn aantekeningen vervolgens laten verdwijnen.

Eerlijk gezegd is dat bronnenmateriaal wel wat magertjes. Touw is inmiddels op een enkel punt gecorrigeerd. Miskotte bijvoorbeeld schijnt